

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ ve SANATLARI BİLİM DALI

117 440

İBN SÎNÂ'NIN KİTÂBÜ'Ş-
ŞİFÂSÎ'NDA MÛSİKÎ

(Doktora Tezi)

Ahmet Hakkı TURABÎ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nuri ÖZCAN

İstanbul - 2002

T 117440

Y.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM
İBN SÎNÂ VE ESERLERİ

A. HAYATI	15
B. MÛSİKÎ ESERLERİ	17
1- Mûsikîye Dâir Özâl Bölüm Ayırdığı Eserleri	19
a. <i>Kitâbü 'ş-Şifâ</i>	19
b. <i>Kitâbü 'n-Necât</i>	24
c. <i>Dânişnâme-i 'Âlâî</i>	27
2- Mûsikîye Dâir Konuların Yer Aldığı Eserleri	27
a. <i>Risâle fi 'l-Hurûf</i>	27
b. <i>Risâle fi 'n-Nefs</i>	28
c. <i>Fî Beyâni Aksâmi 'l-Ulûmi 'l-Hikemiyye ve 'l-Akliyye</i>	28
d. <i>el-Kanûn fi 'l-Tıbb</i>	29
e. <i>Kitâbü 'l-Levâhik</i>	29
f. <i>el-Medhal ilâ Sînâ'ati 'l-Mûsikâ</i>	30

İKİNCİ BÖLÜM

İBN SÎNÂ'DA MÛSİKÎ FELSEFESİ VE NAZARİYÂTI

A. MÛSİKÎ FELSEFESİ	31
1. Mûsikî Düşüncesi	31
2. Ses Ve Sesin Kaynağı	34
3. Mûsikî-astroloji	40
B. MÛSİKÎ NAZARİYÂTI	42
1. Ses ve Sesin Tizlik-Pestliği	42
2. Aralıklar	44
3. Cinsler	50
4. Cem' (dizi)	58

5. İntikal	60
6. Armoni	62
7. Şiir	65
8. İkâ (ritim) ve çeşitleri	70
9 Kompozisyon	76
10. Enstrümanlar	78
11. Ud	81
a- Ud'un akordu	82
b- Ud'daki teller ve perde bağları	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEVÂMI'U İLMİ'L-MÛSİKÂ'NIN TÛRKÇE TERCÜMESİ

RİYÂZÎ İLİMLERİN ÜÇÜNCÜ DALI OLAN MÛSİKÎ İLMİ	88
---	----

1. MAKÂLE

[MUKADDİME-ÖNSÖZ]	88
-------------------	----

I. BÖLÜM

MÛSİKÎ VE SESİN TANIMI; SESİN TİZLİK VE PESTLİĞİNİN SEBEPLERİ	92
---	----

II. BÖLÜM

UYUMLU VE UYUMSUZ ARALIKLAR	95
-----------------------------	----

III. BÖLÜM

BİRİNCİ SINIF (ASLÎ) UYUMLU ARALIKLAR	99
---------------------------------------	----

IV. BÖLÜM

İKİNCİ SINIF (BEDELÎ) UYUMLU ARALIKLAR	105
--	-----

2. MAKÂLE

I. BÖLÜM

ARALIKLARIN BİRLEŞMELERİ VE AYRILMALARI	107
---	-----

II. BÖLÜM

ARALIKLARIN TAD'İFİ (İKİYE KATLANMA) VE TENSİFİ (İKİYE BÖLÜNME)	110
---	-----

3. MAKÂLE	
I. BÖLÜM	
CİNS VE TÜRLERİNE AYRILMASI	114
II. BÖLÜM	
CİNSLERİN SAYISI	116
III. BÖLÜM	
KAVÎ CİNSLER	118
IV. BÖLÜM	
LEYYİN (YUMUŞAK) ARALIK CİNSLER	121
4. MAKÂLE	
I. BÖLÜM	
CEM' (DİZİ)	124
II. BÖLÜM	
İNTİKAL (GEÇİŞ)	128
5. MAKÂLE	
I. BÖLÜM	
MÜZİKAL SESLER (RİTMİK)	132
II. BÖLÜM	
İKÂ'NIN DİL İLE TAKLİDİ	141
III. BÖLÜM	
MUVASSAL VE MUFASSAL TÜRLERİNİN SAYISINA DÂİR	148
IV. BÖLÜM	
DÖRTLÜLER, BEŞLİLER, ALTILILAR	159
V. BÖLÜM	
ŞİİR VE VEZİNLERİ	169
6. MAKÂLE	
TE'LİFÜ'L-LAHN (MELODİNİN KOMPOZİSYONU); ENSTRÜMANLAR	
VE ONLARIN DURUMLARI	
I. BÖLÜM	
KOMPOZİSYON	182

II. BÖLÜM

MÛSİKÎ ÂLETLERİ (ENSTRÜMANLAR)	185
SONUÇ	194
KAYNAKLAR	198
EK: <i>CEVÂMI'U İLMİ'L-MÛSİKÂ'</i> NIN ARAPÇA METNİ	202

ÖNSÖZ

İslâm dünyasında mûsikî nazariyâtına dâir ilk eserler VIII. yüzyılın sonlara doğru kaleme alınmaya başlamışsa da, IX. yüzyıl bu alandaki daha sistemli çalışmaların ortaya çıktığı dönemi teşkil eder. Grek eserlerinin yoğun olarak tercüme edildiği döneme -ve sonrasına- rastlayan bu sistematik nazariyat kitaplarında, tercüme eserlerin de etkisiyle ilk defa sesin fiziksel ve matematiksel temellerinin incelenmeye başladığı görülmektedir.

İslâm dünyasında mûsikî ilminin temel taşları olan Kindî, İhvân-ı Safâ ve bilhassa Fârâbî'yi kendisine mihenk alan; eserlerinde mûsikîyi sistemli bir nazariyât halinde derleyen ve sonraki kuşaklara aktaran en önemli düşünür ise İbn Sînâ'dır. İbn Sînâ'nın mûsikîyle ilgili yazıları o kadar yetkindir ki kendinden sonra bu sahaya dâir eserler ancak iki asır sonra görülmeye başlar. Bu öneminden dolayı biz de İbn Sînâ'nın mûsikîsi üzerine çalışmaya karar verdik.

Tezimizin adını belirlemeden önce yaptığımız ön çalışmada İbn Sînâ'nın mûsikîye dâir özel bölüm ayırdığı üç eserine ulaştık. *Kitabü'n-Necât ve Dâniş-nâme-i 'Âlâî* adlı eserlerindeki mûsikî bölümlerinin *Kitabü's-Şifâ*'da yer alan *Cevâmiu İlmi'l-Mûsikâ* adlı bölümün birer özeti olduğunu gördük. Dolayısıyla İbn Sînâ'nın mûsikî nazariyatı hakkındaki görüşlerini tam olarak tesbit edebilmek amacıyla, *Kitabü's-Şifâ*'da yer alan bu bölümü çalışmaya karar verdik.

Zekeriya Yusuf eş-Şifâ *Cevâmiu İlmi'l-Mûsikâ* adıyla Bağdat'da 1956 yılında basılmış çalışmasında *Cevâmiu İlmi'l-Mûsikâ* adlı eserin mevcut tüm yazmalarını tahkik ederek neşretmiştir. Bu kıymetli çalışmayı tezimizde ana kaynak olarak kullandık. Ayrıca Baron Rodolph D'erlanger'in *La Musique Arabe* adlı çalışmasında yer alan risâlenin Fransızca tercümesinden ve yazarın ilave etmiş olduğu kıymeti hâiz notlardan da bir hayli istifade ettik.

Mûsikî literatürü ve terminolojisinin yeni oluşmaya başladığı dönemlere ait olan İbn Sînâ'nın bu eseri üzerinde yapmış olduğumuz çalışma esnasında karşılaştığımız en önemli zorluk, birçok kelimenin Türkçe karşılığını bulmak olmuştur. İbn Sînâ'nın kendinden önce kullanılan bazı terimleri farklı anlamlarda kullanması ve bazen mevcut terminolojiyi tersyüz etmesi, bizi yeni literatür arayışına zorladı.

Tezimizi üç bölüme ayırdık:

I. Bölüm'de İbn Sînâ'nın hayatı ve eserlerini inceledik. Tanınmış olması ve hayatı ile ilgili bilgilere kolayca ulaşılabilmesinden dolayı bu başlık altındaki bilgileri kısa tutmaya gayret ettik. Bu bölümün ikinci başlığında müellifin mûsikî eserlerini ve bu eserlerin bulundukları yerleri; ayrıca üzerlerinde yapılan çalışmaları sunmaya çalıştık. Bu bölümün "Mûsikîye Dâir Özel Bölüm Ayırdığı Eserleri" alt başlığında, ana mûsikî risâlelerini; "Mûsikîye Dâir Konuların Yer Aldığı Eserleri" başlığında ise içinde mûsikî ile ilgili bazı pasajlar içeren önemli eserlerinin tanıtımını ele aldık.

II. Bölüm'de İbn Sînâ'nın *Kitâbü's-Şifâ'sını Cevâmiu İlmi'l-Mûsikâ*'kısımında; bazen dağınık da olsa genelde bir sistem içerisinde ele aldığı mûsikî konularını incelemeye ve bu konudaki görüşlerini tesbit etmeye çalıştık. Filozofun mûsikî teorisi dışındaki görüşlerini "Mûsikî Felsefesi" başlığı ile bu bölümde anlattık.

III. Bölüm'de *Cevâmiu İlmi'l-Mûsikâ*'nın Türkçe tercümesini verdik.

Ekte ise saha araştırmacılarının bizzat eserin orjinalini ve nüshalar arası farklılıklarını görebilmeleri için, Zekeriya Yusuf'un yapmış olduğu tahkik çalışmasında orjinal metni vermeyi uygun gördük.

Çalışmamda değerli bilgilerini ve yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Nuri Özcan Bey'e, çalışmalarımı teşvik eden ve her zaman varlıklarından güç aldığım sayın hocalarım Prof. Dr. Mustafa Fayda ve Prof. Dr. Mustafa Tahralı'ya; yardım ve desteklerinden dolayı sevgili arkadaşlarım Arş. Gör. Sa'im Yılmaz, Arş. Gör. Abdüssamed

Bakkaloğlu, Dr. Aynur Uraler ve bilhassa Arş. Gör. Yılmaz Özdemir'e, notaların yazılmasında yardımcı olan Cumhur Enes Ergür'e, maddî ve mânevî desteğinden dolayı sevgili eşim Kadriye Nihal'e teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet Hakkı TURABİ
Ekim 2002
İstanbul

